

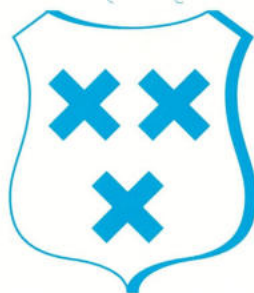
Swindrecht Were

Heerjansdam

Hendrik Ido Ambacht

Zwijndrecht

Uitgave van: Historisch Genootschap, Hendrik Ido Ambacht
Historische Vereniging, Zwijndrecht
Jaargang 15 nr. 1
april 2001

Swindregt Were

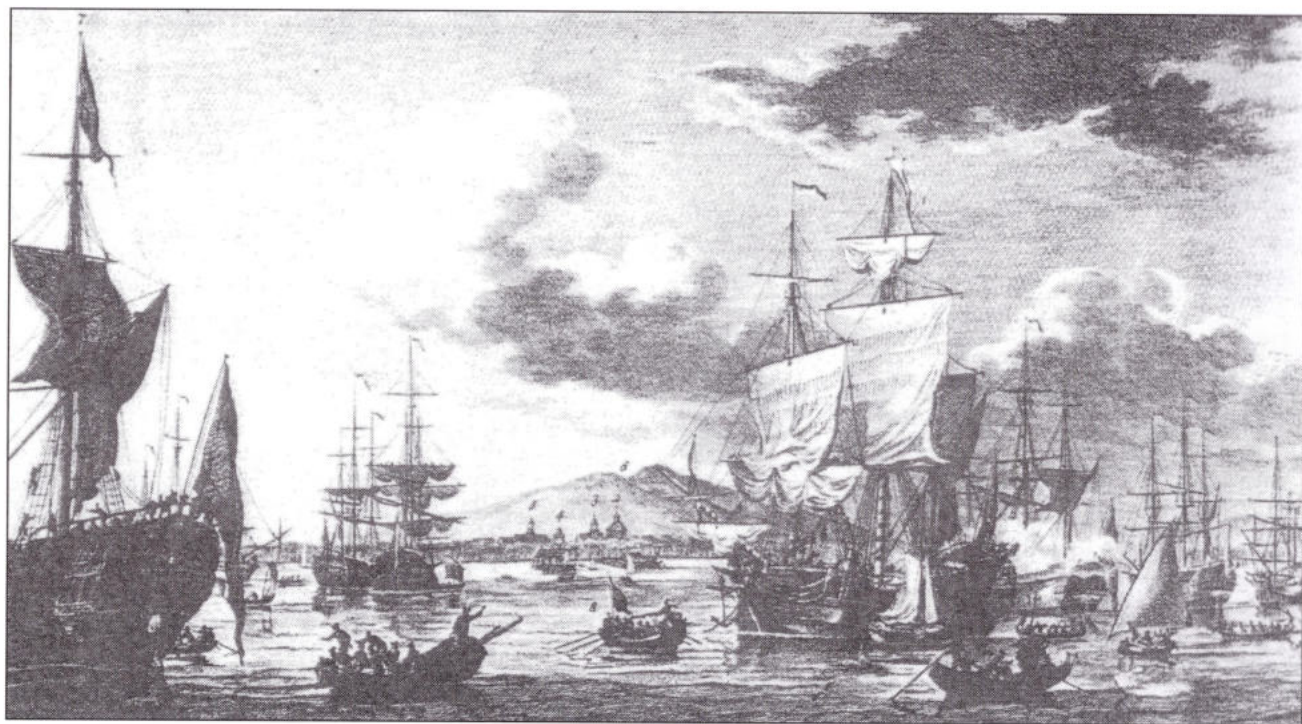
INHOUD:

Oost-Indiëvaarders	blz. 2
Het klokuurwerk in de oude Hervormde dorpskerk van H.I.Ambacht	blz. 12
De Koninklijke Bibliotheek	blz. 17
Johan Hendrik Coert: laatste chirurgijn in H.I.Ambacht	blz. 21
What's in a name	blz. 28
De hoeve Waelnes	blz. 30
Witlof	blz. 32
Een rijwielplaatje met een gaatje	blz. 34
Colofon	blz. 36

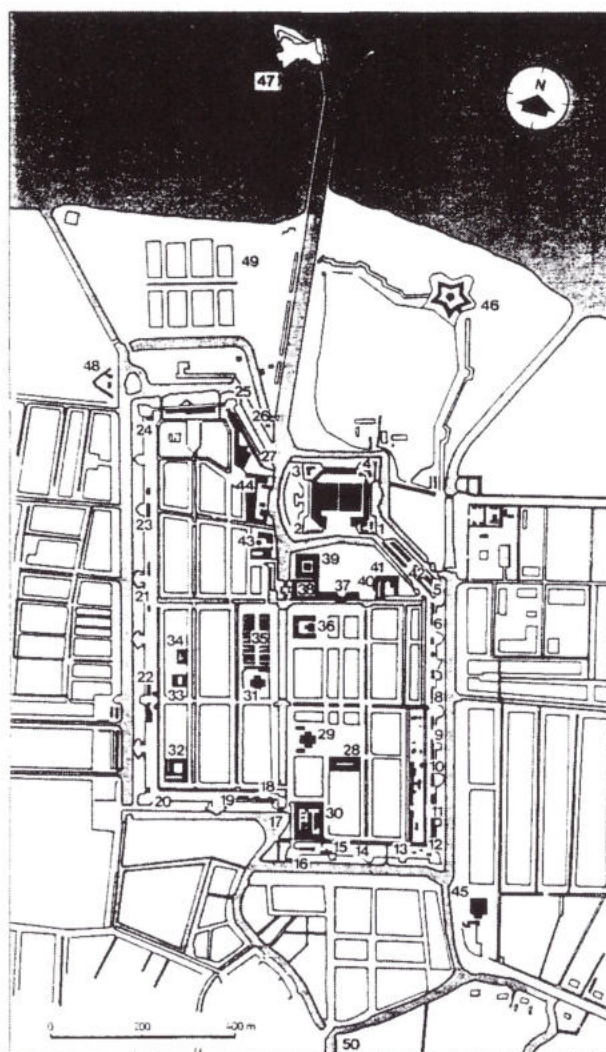
OOST-INDIËVAARDERS

Wat bewoog Zwijndrechtse mannen om zich, in het begin van de 18^e eeuw aan te monstern op een V.O.C.-schip om de lange, zware en gevaarlijke reis naar Oost-Indië te maken? Het was de z.g. “Pruikentijd”; het land werd bestuurd door regenten. Mensen met een brede ontwikkeling, dat wel, maar ook in staat om een land vanuit de “Gouden Eeuw” in vrij korte tijd te laten ontaarden in wanorde. Het resulteerde in lage lonen, hogere huishuren en hoge kosten van levensonderhoud. Daarom dus naar Indië? De mannen zullen best geweten hebben waar ze aan begonnen: een maandenlange reis, bemoeilijkt door kapers, stormen, windstilten en ziekten.

In de tijd dat de Zwijndrechtse mannen naar de Oost gingen, had men in Batavia een probleem dat zich ook voordeed in de Nederlandse steden, nl. schoon drinkwater bemachtigen. In de steden, die onderhevig waren aan eb en vloed, kon men van dit getijdeverschil gebruik maken door een bepaalde haven regelmatig te spuien. Maar hoewel het spuien regelmatig plaats vond, was het niet afdoende, want in 1866 kregen Dordrecht en Zwijndrecht een hevige cholera-epidemie te verduren, die veel slachtoffers eiste.

De rede van Batavia, einde 18^e eeuw

1. Saphier
2. Diamant
3. Parel
4. Robijn
5. Amsterdam
6. Middelburg
7. Delft
8. Rotterdamse Poort
9. Hoorn
10. Enkhuizen
11. Vianen
12. Gelderland
13. Catzenellenbogen
14. Oranje
15. Nieuwpoort
16. Hollandia
17. Grimbergen
18. Diestpoort
19. Nassau
20. Zeelandia
21. West-Friesland
22. Utrechtse Poort
23. Overijssel
24. Groningen
25. Zeeburg
26. Kleine Boom
27. Culemborg
28. Stadhuis
29. Nieuwe Hollandse Kerk
30. Binnenhospitaal
31. Portugese Binnenkerk
32. Weeshuis
33. Spinhuis
34. Chinees hospitaal
35. Hoenderpasar
36. Lutherse Kerk
37. Hoofdwacht
38. Arsenaal
39. Dispens
40. Voormalig gebouw van de Raad van Justitie
41. IJzermagazijn
42. Oostzijdse Pakhuizen
43. Chinese timmerwerf
44. Compagnieswerf
45. Portugese Buitenkerk
46. Sterreschans
47. Waterkasteel
48. Galgewacht
49. Javaans kwartier
50. Molenvliet

Batavia in 1772

Batavia, het einddoel van de reis, was gebouwd aan de monding van de rivier Tjiliwoeng. Batavia was, in die tijd, een Nederlandse stad, met een Nederlands fort en kasteel, huizen, havens, kanalen en ophaalbruggen. En uiteraard veel Nederlanders.

De Tjiliwoeng ontsprong uit een zuivere bron, in de buurt van Buitenzorg. De rivier werd verontreinigd door de oeverbewoners, maar de grote boosdoeners waren de suikermolens, die hun afvalwater loosden in de rivier. Daarbij trad ook in de benedenloop verzanding op, waardoor de waterafvoer aanzienlijk werd belemmerd. Epidemieën van typhus, cholera en dysenterie waren het gevolg. In deze situatie kwamen de Zwijndrechtters terecht.

Zo'n dertigtal komen we tegen in de boeken van het Oud Rechterlijk Archief van Zwijndrecht. Dit herbergt geen spannende reisverslagen maar om bij het Gerecht van Zwijndrecht een attestatie te krijgen, of om iemand

te machtigen, waardoor een gerepatrieerde of een nabestaande aan het kantoor (de Ed.kamer van de V.O.C.) de achterstallige gage kon ontvangen.

Een dergelijke akte luidt als volgt:

Wij, ondergesz. Cornelis Panneboeter Schout, Pieter Jansse Kuijper, en Gerrit van Loenersloot, schepenen van Swindregt, certificeren met kennis der Waarheijt, ende Attesteren bij desen, dat Teuntie Trommel is de Huijsvrouw, en de Paulis Trommel de broeder, beijde woonende op Swijndt. Voorsz. Van David Trommel, in Zijn leven mede gewoont hebbende aldaar dewelke over eenige jaren naar Oostindien is gevaren ende in de wederom reijs overleden op het Schip genaamt Oosterstijn, sonder kinderen geprocureert of nagelaten te hebben. Bijde voorn: Zijne Huijsvrouw, Teuntie Trommel, ende bijgevolge de nagelatene goederen van David Trommel komen te devolveren (1) d'eene Helft voor zijn Huijsvrouw ende wederhelft op Zijne broeders Poulis Trommel en Willem Trommel zijnde de voorn. Willem Trommel nog minderjarig.

Soo ist dat de voorsz. Poulis Trommel hem sterk maakt ende de rato caveert (2) voor Zijn minderjarige broeder Willem Trommel. Dienende deze om haar daar mede te behelpen ende daarvan te dienen aldaar het soude mogen van nooden wesen. Actum Swijndregt is bij ons Schout en Heemrade voorn: ondertekent op den 21 Augustij 1703.

Corn. Panneboeter
Pr. Jansse Kuijper
gt. v. Loenersloot
mij present secrets.
Broelingh 1703

(1) Voor versterf overgaan.

(2) Naar evenredigheid borg blijven.

De Zwijndrechtse gemeenschap kreeg al vroeg kennis betreffende de gevaren in de Oost. Verhaalt het memoriebord in de Oude Kerk niet van Job Jaspers, gevaren van Swindrecht naar Oost Indiën en aldaar gestorven den 3den Januari 1630.

De andere akten worden in het kort omschreven.

2 september 1705 (datum akte).

Pieter Abrahamse Boer, wo. Te Zwijndrecht, machtigt zijn zoon Abraham Pieterse Boer om “sodanige somme van penningen” te ontvangen van de kamer van de O.I.C. tot Middelburg: 90 gulden = drie maanden gage van Arie Pieterse Boer, uitgevaren als schiptimmerman op het schip Bolle Vliet.

22 november 1707.

Janneke Janse, huisvrouw van Dirk Janse, machtigt Adriaantie Spruijt te ontvangen de som van drie en dertig gulden (drie maanden gage) van de Ed.kamer van O.I.C. te Middelburg van de voorn.Dirk Janse.

11 december 1709.

Wij ondergesz. Schout ende Schepenen van Swijndregt certificeren met kennis der Waarheit ende attesteren bij desen dat Joost Hendrikse Prins is de Wettige vader van Hendrik Joosten Prins, dewelke is gevaren naar Oost Indiën met het schip genaamd Westhoven, ende die Zijn naam te Boek staat Hendrik Joosten van Swijndregt dienende dese om hem daar mede te behelpen ende daar van te dienen bij de Ed:kamer van de O.I.C. tot Middelburg in Zeelandt en de verders daar het van noode soude mogen wesen actum Swijndregt den 11 December 1709.

13 september 1710.

Piaternella Pinxteren, weduwe van Wouter Kieboom, in leven schout en secretaris van Meerdervoort, machtigt Jan Kool, beurtschipper van Dordrecht op Veere de som van 60 gulden (drie maanden gagie) te ontvangen, zoals Christiaan van der Stam, haar schoonzoon voor zijn kinderen te goed heeft van de Ed.kamer van O.I.C. te Middelburg.

25 september 1710.

Wij ondergesz. Schout ende Schepenen van Swijndregt certificeeren ende attesteeren bij desen dat Niesje Joosten is de eijge suster van Hendrik Joosten van Swijndregt ende dat deselve vader ende moeder overleden zijn dienende dese haar daar mede te behelpen ende daarvan te dienen bij de Ed:kamer van de Oostijndische Compagnie tot Middelburg in Zeeland, ende verder daar het van noode soude mogen wesen, actum Swijndregt.

14 oktober 1710.

Jan Franse wo.te Zwijndrecht machtigt Jan Kool, beurtschipper, enz. om voor zijn zoon Frans Janse de Ed.kamer van de O.I.C. te Middelburg zijn tegoed van 3 maanden gagie (36 gld) te ontvangen.

15 oktober 1710.

Pieter Pieters, uitgevaren met het schip Westerhove, “Ende genomen met den Hocker Schakerlaan, alwaar de France de rekening in stukken scheurde”.

Hij had nog een som tegoed van “een en sestig gulden, drie stuijvers agt penningen”.

19 oktober 1710.

Anneke Jacobs wo. Te Zwijndrecht, machtigt Jan Kool, beurtschipper, enz. om voor haar zoon Pieter Jans Baas, wo. Te Zw. Bij de kamer van Middelburg zijn tegoed van 3 mnd. (36 gld.) gagie te ontvangen.

24 augustus 1711.

Piter Arijense Hartog, voer als matroos of soldaat voor de kamer van Rotterdam op het schip IJselmonde en is “aan de Kaap” overleden. Zijn eigen susters en broers Lijsbet, Heijltie, Lijntie, Hendrik en Arij Arijense Hartog volmachtigde Arij Dirkse van Tuijl, wonende onder Ridderkerk, het geld voor hen op te halen.

17 oktober 1711.

Christiaan van den Ham, zeilmaker, uit Oost Indië laatst gekomen met het fluitschip De Mossel, vraagt procuratie te geven aan Cornelis van der Valk, wonende te Amsterdam om namens en van zijnentwege te ontvangen een kist met wolfe en linne kleederen, provisie en zeilmakergereetschap staan op de Ed.kamer van Amsterdam.

23 oktober 1711.

Pieter Abrahamse Boer, wo. te Zwijndrecht vraagt Ysaak Havelaar, beurtschipper van Gorkum op Middelburg, drie maanden gagie, ter somme van eenhondert vijf gulden, op te halen voor Pieter Pieterse van Dordt. Zijn compt. Zoon.

26 maart 1712.

De heer Hubert Valk, wonende te Zwijndrecht verklaarde machtig te maken Thomas Thomasse Broül, commandeur ter Groenlandse Vaart, mede wonende op onse dorpe, specialijk om een som van 40 gulden te ontvangen van C. Spekman, wonende te Den Helder.

6 oktober 1712.

Dirk Janse van Zwijndrecht, als matroos uitgevaren met het schip De Herstelde Leeuw, verklaarde Jacob de Bruijn, bode van Dordt op Zeeland, machtig te maken zijn geld dat hij nog te goed heeft, in Middelburg op te halen.

29 oktober 1714.

Jacob, Kaatje, Cornelis, Annigie en Anthonij Spruijt, hele broeders en zusters van Adriaan Spruijt, enkele jaren geleden als schieman uitgevaren op het schip (soo wij schout en schepenen zijn onderrigt) genaamt Kattendijk naar Oost Indië en aldaar overleden.

Machtig gemaakt wordt Jacob Janse 't Hart, wettig man van Annigje Spruijt, om de tegoede gelden in Middelburg in ontvangst te nemen.

(Dat is kennelijk niet gelukt, want op 8 oktober 1715 wordt alsnog Cornelis Spruijt aangewezen af te reizen).

10/15 juni 1715.

Floris Damisse van der Waal is in 1709 uitgevaren met het schip Duijvenvoorde, als soldaat voor de Kamer van de O.C. te Rotterdam, naar Oost Indië.

Johannes Johannese de Bond, oudste en administrerend diaken wordt volmachtig gemaakt om de "t goed sijnde somma te ontvangen", en aan de diakonie daarvan rekening te doen. Ook het gerecht onder leiding van schout Bastiaan Broeling steunde deze poging met een certificaat.

22 oktober 1715.

Jan Pieterse de Hart wil machtig maken en procuratie geven aan Leijntie Willems zijn huijsvrouw, beide wonende te Zwijndrecht, om het loon dat hun zoon Pieter Janse de Hart nog te goed heeft van de Ed.kamer van Middelburg in ontvangst te nemen. (Pieter Janse de Hart was uitgevaren met het schip 't Vaderland Getrouw en is in Oost Indië overleden).

25 oktober 1715.

Abraham Pieterse Boer, Jannigje Pieterse Boer, in huwelijk hebbende Pieter Cornelis 't Hart en Pieter Pieterse Boer tegenwoordig in Oost Indië, gehele broeders en zusters van Arie Pieterse Boer, welke enige jaren geleden als schiptimmerman voor de Ed.kamer van Middelburg, op het schip genaamt Bolle Vliet is uitgevaren naar Oost Indië en aldaar overleden. (Zij machtigen Reijer van Sprang, bode van Dordrecht op Zeeland, om speciaal zijn gagie en de erfenis te ontvangen.)

28 oktober 1717.

Het ging niet alleen om geld.

Steven de Witt schrijft zijn zuster Elisabeth de With dat zij "bekomt int schip Spiering uit Coetchin, een pot Thee Boeij en een ronde fles met groen thee", beide gemerkt met EDW. Het gerecht van Zwijndrecht erkent de waarheid hiervan.

21 mei 1719.

Bastiaantie, Jannigie, Cornelis, Geertje, Bastiaen en Francijntie Ariense de Koningh verklaren Johannes Vundering te machtigen om uit naam van de comparanten het geld te ontvangen dat hun broer Jan Ariense de Koningh tegoed heeft van de Ed.kamer van Rotterdam, in zijn leven uitgevaren met het schip genaamt Gamkon en is in Oost Indië overleden.

22 november 1719.

Jannigie Pieterse Boer wil haar broeder Abraham machtigen om het geld te ontvangen dat haar broeder Pieter Pieterse Boer tegoed heeft van de Ed.kamer van Middelburg, zijnde de gagie van de voorn. Pieter, in zijn leven uitgevaren met het schip genaamd Meijenburg naar Oost Indië en daar is overleden (2^e zoon in deze familie).

29 november 1719.

Cornelia Bastiaans, eigen moeder van Bastiaen Kastelijn, die enige jaren geleden als timmerman voor de kamer van Middelburg is uitgevaren op het schip Schoone Wal naar Oost Indië en daar is overleden.

1722.

Anthonij Leendertse van Leeuwaarden, als matroos uitgevaren op het schip Berbesies, voor de kamer van Middelburg, naar Oost Indië en aldaar is overleden.

18-7-1722.

Jacob Rijke, gewoond hebbende te Zwijndrecht, overleden in Oost Indië, laat goederen na.

19 oktober 1722.

Elisabet Jacobse eigen zuster van Jacob Jacobse welk enige jaren geleden als timmerman voor de O.I.C. van Middelburg, op het schip genaamd Rijssel is uitgevaren naar Oost Indië en aldaar is overleden. (Het gerecht van Zwijndrecht certificeert met kennis van waarheid dat er geen andere familieleden zijn dan de voorn. Elisabet).

Jacob Johannis 't Hart, mr.metselaar, wonende in Middelburg, wordt gemachtigd om het loon in ontvangst te nemen dat nog tegoed is.

14-12-1722.

Willem Cornelis Mooijman, als matroos uitgevaren voor de kamer van Middelburg met het schip Raathuijs, is tijdens de reis overleden op 28-10-1720, zoon van Cornelis Mooijman en Maaijke Willemse de Gelder.

25 augustus 1723.

Jacob van der Straten, wonende te Zwijndrecht, wil zijn huisvrouw Maria Klock, machtigen om het geld dat hij zelf tegoed heeft van de Kamer van Rotterdam, zijnde gage van den voorn. Jacob van Straten, uitgevaren met het schip genaamt Kijffhouk als soldaat, te vorderen.

16 januari 1725.

Elisabet de Witt wil Cornelis van Andel, klerk bij het Raadhuis van Rotterdam machtigen om de gage en verdere nalatenschap, nagelaten door Steven de Witt, haar broeder, in zijn leven oppermeester op het schip Astrea, nog te goed heeft van de kamer van de O.I.C. te Delft, op te halen.

Ariaantje Cornelisdr. Visser ondertr./tr. op 31/1-14/2/1723, als weduwe van Jan Machielse Paijman, begr. Jan 1720, met Arij Cornelis Drogendijk.

Volgens een aantekening in het boek Handelingen van de Kerkeraad heeft Drogendijk na 21-11-1727 Zwijndrecht verlaten en vertrokken naar Oost Indië, zijn vrouw achterlatende met twee kinderen: Cornelis, geb.10-12-1724 en Aeltje geb. 15-12-1726.

Vanaf 1731 tot/met 1741 verschijnt Ariaantje ieder jaar voor het gerecht van Zwijndrecht om de volgende attestatie te verkrijgen:

Ariaantje Cornelisdr. Visser gehuwd met Arij Droogendijk vraagt te constitueren en te machtigen sr. Jan Kool (later Arij Kool) bode en beurtschipper van Dordrecht op Zeeland “specialijk omme uijt naem en van wegens de vern. Comaprante te ontvangen van de Ed.Heere bewinthebberen der Oost Indische Compagnie De Camer van Zeelandt zoodanige drie maenden gagie als voorn. haren man op zijn uijt reijse naer Oost Indien jaerlijx aen haer heeft gemaekt.

Aariantie Visser (tekent met een keurig handschrift).

2 maart 1742.

Hendrik van der Hoep, schout van Swindregt, als oppervoogt van ‘s Heerenwege over alle minderjarige onder onze juridictie, en dienvolgende ook voogt over de twee minderjarige kinderen van Arij Drogendijk, inden jaere 1727 met schip Noortbeeck voor de camere van Middelburg in Zeeland, naar Oost Indien gevaeren en aldaer overleden.

Zijn huisvrouw Aerjaentie Visser houdt in vollen eigendom de gehele boedel en naerlatenschap van haar overleden man. (Na reijp overleg en examinatie van de seer geringe effecten des boedels).

Toch was zij niet onbemiddeld. In de quohier van de verponding van Zwijndrecht in 1733 wordt Ariaantje aangeslagen voor f3-3-0.

Ariaantje is overleden op 7-5-1770.

1746.

Maria Willems, wed. van Jan Doncke, die als timmerman op het schip Sellagh naar O.I. voer, machtigt Jan Kool, beurtschipper, enz. om zijn te goed bij de kamer van Middelburg te ontvangen en deze som, na aftrek van de gemaakte kosten over te maken aan de Diaconie.

3 augustus 1750.

Cleijs Louwerense Verhoeve, wo. te Zw. Getrouwd geweest met Frans Bogaert, die in 1750 als matroos met het schip Middelburgh voer naar O.I. en aldaer is overleden, machtigt Arie Louwerense Verhoeve, wo. te Vlissingen zijn tegoed bij de Kamer van Zeeland te ontvangen.

5 augustus 1761.

Jacob Pompe van Meerdervoort, in 1756 Jongman als Onder Coopman met het schip Walcheren voor de Kamer van Zeeland naar Oost Indië gevaren en op 15 mei 1760 te Bantam is overleden, ongehuwd.

De attestanten Weled.geb. Jonkvrouw Maria Christine Pompe van Meerdervoort en de Weled. Gestrenge Heer Meester Pieter P. van M. zijn niet geïnteresseerd in de nalatenschap.

De vader en de moeder zijn geweest de heer Abraham Pompe van Meerdervoort, in zijn leven Burgemeester te Sluijs in Vlaanderen, overl. 6-7-1742 en Vrouwe Ada Gerardine van Bestene, overl. 21-9-1758.

10 april 1796.

Maria Minne, wed. van Jan Willem Donk, in het jaar 1790 als oppertimmerman op het schip Sellagh vertrokken naar Oost Indien voor de caemer van Middelburg, schout en schepenen machtigen Jan Buitenhok, beurtschipper van Dordrecht op Middelburg.

28 december 1797.

Ermpie Kosen, huisvrouw van Jacobus Baas, die in de jaare 1743 voor Constaepel maet, met het schip Hoogersmilde voor de camer van Middelburg, nae Oost Indië is gevaren, en ultimo augustus 1746, op Colombo noch in levende lijve was, vraagt aan de camere “aen haar ietwes uijt de maendelijkse gagie van haeren voorn. man Jacobus Baas, van tijt tot tijt magh werden toegevoegd, zoals gewoonlijk aan getroude vrouwen wert toegelegd.

Ook de diaconie had belang bij het innen van de tegoeden. Kwamen de achtergeblevenen te vervallen in armoede, dan vielen zij immers onder de armenzorg. Daarom werden er ook door de diaconie, die soms voor de

uitrusting van de betrokkenen zorgde, verzoeken gedaan om de achterstallige gages te innen.

Kerkeraadshandelingen 1725.

Verklare ik ondergsz., des versogt sijnde, dat na behoorlijk uijt de monden van Maijke Pieters Jonkin out omtrent 60 jaren als van Maijke Cornelis van der Sande out omtrent 81 jaren beijde van gezond verstant en goede geheugenisse.

En wonende gehorig onder Swijndregt, verstaan en gehoord hebbende als getuigende met ware woorden die sij met eden presenteren en bevestigen dat Heijltje Jacobs, weduwe van Johannis 't Hart en geboren op Swijndregt en nu omtrent 68 jaar out is de Eijgen regte Suster van halven bedde van Jacob Arijse, als sijnde beijde geboren van eene Moeder. genaamt Jenneke Jacob, maar niet van eene Vader: "En also daar geen Suster ofte Broeder meer en is nog ook geweest is" van Jacob Arijse voorn. die gevaren is uijt Middelburg in Zeland na oost indien en daar ook is gestorven, sonder kind of kinderen na te laten en sonder testament te maken (als gesegt word) "soo ist dat zijn wettige Huijsvrouw Maijke jans thans wonende in Middelburg, en zijn voorn. halve Suster Heijltje Jacobs, suster een elk voor de helft, ab intestato en in den bloede, de naaste erfgenaamen sijn om de erfenisse na regt te kunnen adieren by kamere van Middelburg in Zeeland: versoekende dat Dit ons getuijgenisse magh worden ende haar dienen ten eijnde daartoe het behoort.

Actum Swijndregt den 10 nov. 1724.

Uijt naam des Kerkenraads
H.H. Leeraar ibid

Daar de omgekomen Indiëvaarders niet in een overlijdensregister of begraafboek zijn geregistreerd kan het artikel ook voor genealogen interessant zijn.

A. van der Linden

HET KLOKUURWERK IN DE OUDE HERVORMDE DORPSKERK VAN H.I.AMBACHT

Vervolg op het artikel “De klok in de Oude Hervormde Dorpskerk van H.I. Ambacht” (Swindregt Were, jaargang 14 nr. 2 oktober 2000)

Bij het lezen van het artikel in het vorige nummer over “de klok van de oude Dorpskerk” dacht ik terug aan de tijd, dat ik de oude notulen bestudeerde om informatie te verzamelen ten behoeve van de restauratie van de kerk en de bijbehorende inventaris. De oogst was karig, maar wel de moeite waard om er iets van te vertellen.

Allereerst iets over de toren.

Bouwkundig is dit het oudste deel van de huidige kerk; het metselwerk dateert uit het midden van de veertiende eeuw en de muren zijn ongeveer 110 cm. dik. De toren en de eerste kerk vormden één doorlopend metselwerk, dat is in de opgegraven fundering nog teruggevonden.

Bij het vergroten en verhogen van de kerk in het begin van de zestiende eeuw is de toren verhoogd met een lantaarnstuk, aan vier zijden voorzien van dubbele galmgaten, t.b.v. een luidklok. Het product van Quirin de Visser zal dus niet de eerste luidklok zijn geweest. Meer ben ik daarover niet te weten gekomen.

Het gemetselde deel van de toren is ongeveer 18 meter hoog; met de houten spits er bij wordt dat circa 25 meter, bekroond met een vergulde haan als windvaan. Voor een simpele dorpskerk in een open rivierlandschap was dit eeuwenlang hoog genoeg.

In de toren treffen we drie vloeren aan, te weten:

- a. de luidzolder, ca. 8 meter boven de straat en bereikbaar via een lange losse ladder en een restant van de vroegere wenteltrap. Op deze zolder hangt het touw waarmee men de luidklok in beweging kan brengen; de loshangende klepel slaat dan tegen de binnenzijde van de klok met het bekende geluid als resultaat. Deze hand-luidinrichting is bij de restauratie van 1982 weer in ere hersteld, ondanks het feit dat op zondag en bij rouw- en trouwdiensten het klokluiden elektrisch gebeurt vanuit de kosterbank.
- b. de uurwerkzolder biedt ruimte aan de uurwerk/slagwerkmachine en geeft toegang tot de nokruimte in het kerkdak, dus boven de houten ton-

gewelven in het schip en het koor van de kerk. Via een trapgat met waterkering komt men op:

- c. de open klokkenzolder; hier staat een zware eikenhouten klokkenstoel opgesteld, waarin de bel van Quirin is opgehangen. Aan de zijkant van deze stoel is de hamer bevestigd die de buitenkant van de luidklok aantikt voor het slaan van hele en halve uren.

Op de klokkenzolder zien we ook de aandrijfassen lopen naar de wijzers van de drie wijzerplaten.

Vanaf deze zolder kan men tenslotte langs een laddertje in de torenspits klimmen om via een speciaal luikje de vlaggenstok naar buiten te steken, opdat op koninginnedag de vlag kan wapperen.

De torenruimte diende oorspronkelijk als toegangsportaal naar de kerkruimte. Door de twee portalen van buitendeur en binnendeur had men zicht op het altaar en de ramen van de koorsluiting.

De binnendoorgang werd met metselwerk afgesloten toen in 1690 de nieuwe kansel werd gebouwd tegen de westmuur. De torenruimte werd gedegradeerd tot berghok en kreeg een doorlopende houten wenteltrap naar de eerste zolder. De gewichten voor de aandrijving van het uurwerk en het slagwerk zakten hier in een week tijd tot net boven de torenvloer, - dan moest de dorpsmid komen om beide gewichten weer op te draaien voor de volgende 168 uren (zie vorig artikel).

In de torenruimte hing ook het einde van het klokkentouw. In die tijd werd de toren bewoond door een groot aantal duiven en ander gevogelte. En die lieten met hun uitwerpselen veel vuil achter. Als de klokkenluider aan het werk ging bleef hij bij voorkeur in de dikte van de deuropening staan om te ontkomen aan de vuil- en stofregen bij de bewegingen van het touw. Daarbij schuurde het touw zo intensief tegen de stenen boven die deuropening dat daarin een aantal groeven ontstonden, die vandaag de dag nog zijn te zien.

Tot zover de toren (wordt vervolgd met een verhaal over het uurwerk).

De andere klok in de toren van de Dorpskerk te Hendrik-Ido-Ambacht.

“Zij van de Zandelingen kijken er wel op, maar betalen niet mee”. Deze zinsnede las ik in een brief van het gemeentebestuur van H.I.Ambacht aan het “Kerkbestuur”. We schrijven omstreeks 1840; Sandelingen Ambacht

was nog een aparte gemeente, maar voor de kerkgangers uit de wijde omgeving was er alleen de Nederduits Hervormde Kerk met slechts één kerkgebouw. De bewuste brief was een antwoord op een schriftelijk verzoek van het kerkbestuur om financiële deelname door de wereldlijke overheid in de reparatiekosten van het torenuurwerk. H.I.Ambacht was de kerk welgezind en heeft bijgedragen, maar kon het niet verkroppen dat de buurgemeente niet wilde meedoen. Interessant is te weten dat beide brieven werden geschreven door één en dezelfde persoon, misschien de enige (naast de predikant) die kon lezen en schrijven.

Uit dit verhaal kunnen we concluderen:

- a. er was een oud uurwerk in de toren, dat technisch slecht was;
- b. er was samenwerking tussen kerkbestuur en burgerlijke overheid op het punt van zorg voor de openbare tijdsaanduiding;
- c. zowel het kerkbestuur als de gemeentebesturen zaten slecht bij kas; ook uit andere bronnen weten we dat het leven op het platteland in die tijd geen vetpot was.

In een andere brief vinden we een tweede concreet gegeven, nl.:

Een overeenkomst uit 1906 vermeldt, dat de Nederlandse Fabriek van Torenuurwerken B. Eijsbouts te Asten (NB) een uurwerk zal leveren en installeren ter vervanging van een versleten 17e-eeuws uurwerk; dit laatste zou door de leverancier worden ingenomen tegen schrootwaarde, zijnde f 5,16.

Er was kennelijk een andere wind gaan waaien in dit dorp: in 1900 was er een comité gevormd dat de kerk een echt kerkorgel heeft geschonken (het Duyschot-orgel) en het nieuwe torenuurwerk werd voor 50% medegefinancierd door de gemeente H.I.Ambacht inclusief Schildmanskinderen en Sandelingen Ambacht.

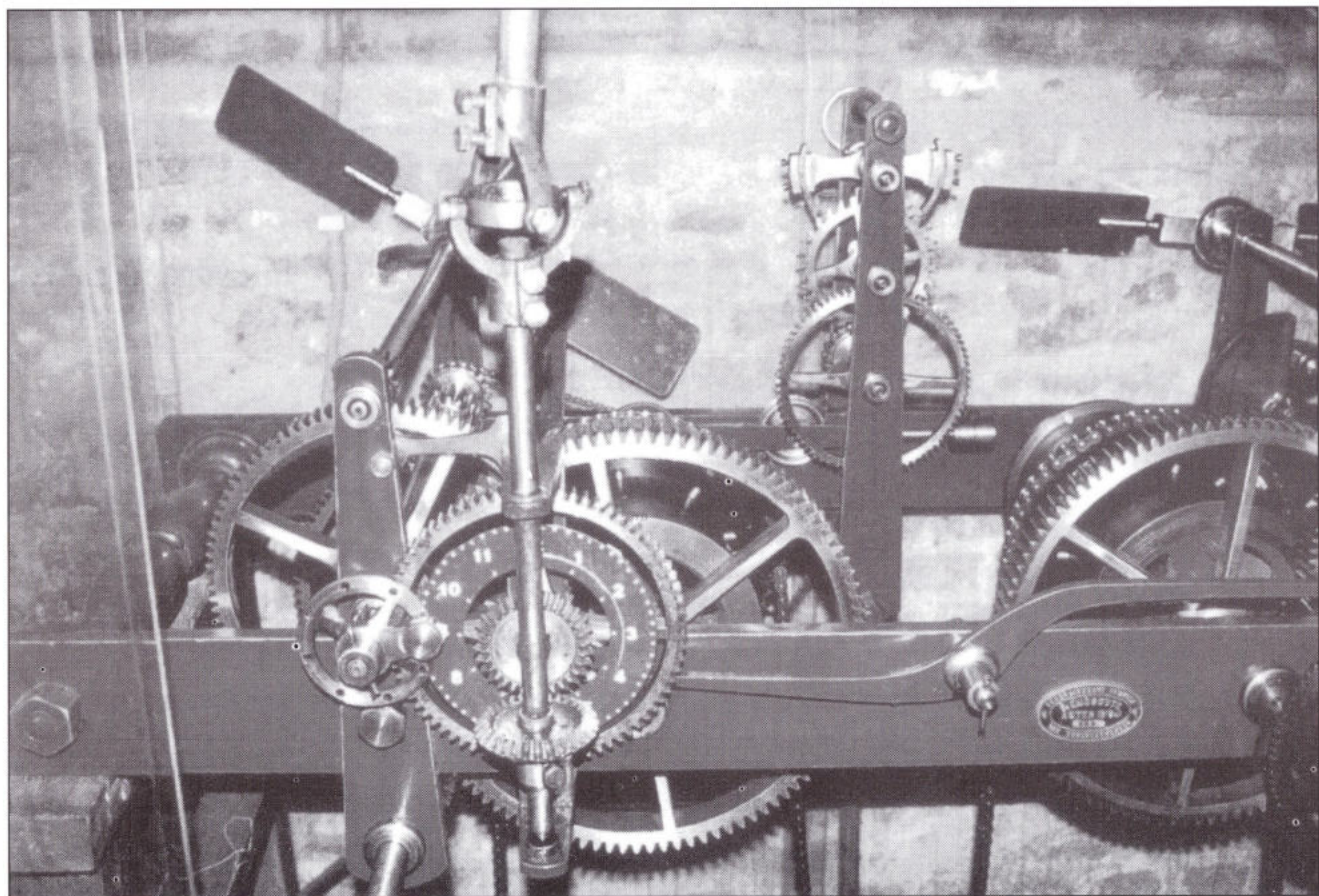
Ook in 1982 hebben kerk en gemeente elkaar kunnen vinden in de restauratiekosten van de kerk, het orgel en o.a. ook het torenuurwerk. Voor de bewoners langs de Waal en ook voor de Ridderkerkers aan de overkant werd zelfs een derde wijzerplaat aangebracht op de noordgevel van de toren. Ook interessant is dat de verlichting op de wijzers en de wijzerplaten door de gemeente werden aangeschaft en via de kerkinstallatie werden aangesloten op de straatverlichting. Dat vond men toen logisch!

HET UURWERK VAN EIJSBOUTS

De machine is opgebouwd uit drie groepen tandwielen en assen, gelagerd in een horizontaal frame, circa anderhalve meter breed en een halve meter diep; het geheel is afgesteund op een houten schraag van een meter hoogte. In een centrale opstelling bevindt zich de tandwielgroep met de lange slinger; deze groep stuurt het uurwerk aan. Elke seconde zien we tandje overspringen en elke minuut valt er een hefboompje weg, waardoor de grote wijzers zes booggraden kunnen doordraaien.

Een tweede tandwielgroep, links opgesteld, vormt het uurwerk met gewichtsaandrijving, wijzerplaatje, wijzerontkoppeling en aansturing naar het slagwerk. Elke dertig minuten wordt er middels een hefboom iets opgetild waardoor het slagwerk gaat lopen.

Een derde groep tandwielen en aanverwante artikelen is rechts opgesteld en vormt het slagwerk. De gewichtsaandrijving is gelijk aan die van het uurwerk. De aansturing vanuit het uurwerk wordt verder verfijnd door beurtelings een halfuurslag en een stijgend aantal uurslagen te produceren. Voor elke slag maakt een kamschijf één hele omwenteling waardoor er een

hefboom wordt opgetild en gelost, die met een trekdraad in verbinding staat met de hamer naast de luidklok. In de oorlogsjaren heeft daar enige tijd een wagonwiel gehangen om toch een surrogaat klokslag te kunnen laten horen; dat wiel staat nog steeds boven in de toren achter het uurwerk voor het geval dat

In tegenstelling met de moderne digitale uurwerken kun je hier alles zien gebeuren, puur mechanisch. Bij de restauratie in 1982 is deze machine in originele staat gebleven en functioneert alles nog zoals in 1906. Alleen de aandrijving met de gewichten is zodanig aangepast, dat ze automatisch worden gehesen m.b.v. een elektromotor na een valtraject van circa anderhalve meter. Het zijn ijzeren gewichten van respectievelijk 220 en 180 kg en ze hangen aan een soort overmaatse fietsketting.

Ambachtelijk blijft het gelijkstellen van de wijzers.

In de zomerperiode is de houten slingerstang het kortst en dan loopt het uurwerk soms wel acht weken zonder noemenswaardige vertraging. In de rest van het jaar wordt de slinger wat langer en treedt er vertraging op van 1 tot 2 minuten per week. Dit beeld is na 19 jaar niet anders geworden dankzij de halfjaarlijkse onderhoudsbeurten die nog steeds worden verzorgd door de nu Koninklijke Eijsbouts!

En applaus voor de kerkvoogdij en de gemeente, die dit betalen.

Naast de wekelijkse gelijkloopcontrole moet het uurwerk elk half jaar worden bezocht voor het instellen van de zomertijd op de laatste zondag van maart, en van de wintertijd op de laatste zondag van oktober.

En zo draait de tijd door, generaties lang.

J. de Nachtegaal

DE KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

Het geheugen van Nederland.

Nederland telt meer dan duizend bibliotheken. Slechts één daarvan is de nationale bibliotheek, opgericht in 1798. Onder het bewind van Lodewijk Napoleon kwam de bibliotheek tot bloei en kreeg zij de naam Koninklijke Bibliotheek. Een periode van grote voorspoed volgde onder koning Willem I. De bibliotheek bleef groeien en tot drie maal toe zou zij naar een groter onderkomen verhuizen.

De Koninklijke Bibliotheek, kortweg de K.B. genoemd, is inmiddels uitgegroeid tot een grote instelling met ruim 300 medewerkers, gevestigd in een modern gebouw in het centrum van Den Haag.

Drie miljoen items.

In de K.B. vindt u niet alleen boeken en tijdschriften, maar ook micromateriaal, CD-roms en elektronische documenten. Jaarlijks worden er gemiddeld 240.000 aanvragen voor uitlening en inzage gehonoreerd. De collectie telt drie miljoen items, met een totale lengte van ruim 63 kilometer, waarvan 45 kilometer boeken en zeventien kilometer tijdschriften. En daar komt elke dag zo'n tien miljoen bij, want het nationale geheugen van Nederland groeit voortdurend.

Eén van die drie miljoen titels is een boekje van 8 x 13 cm. getiteld: Een nieu Geusen Liedten Boecxken. Waerinne begrepen is / den gantschen Handel der Nederlandscher gheschiedenissen / dees voorleden Jaeren tot noch toe ghedragen / eensdeels onderwijlen in Druck uithegaen / eensdeels nu nieu op-ghevoecht. Nu nieulick vermeerdert ende verbeteret.

Verder staat in het boekje geschreven: verkocht J. Koning 1833 f 10.50....

Dit boekje is hoogst zel zaam: men vindt er het echte Wilhelmus van Nassauén in. Zie de Cat: J.de Servais. Nr. 3502.

Uit dit lied moet men opmaken dat het Wilhelmus van Nassauén omtrent, of even na het innemen van den Briel, voor Vlissingen, gemaakt is. In de noot, Catal.Koning be 354 in 1654 wordt gezegd, dat naar het schijnt, dit een tweede ver=niewderde en Verbeterde uitgave zoude zijn, gelijk trouwens uit het titelblad blijkt, niet de eerste uitgave is; doch dat die in hetzelfde Jaar zoude verscheenen zijn is te betwijfelen; anderen vermeenen Zulks in 1574 plaats had.

D.A. Willems t.a.p.

verkocht J. Koning 1833 p. 10.50.

Dit boekje is

hoogst zeldzaam men

vindt er het echte

Wilhelmus van

Nassau's is

te de lat. G. v. de Ser.
v. N. 3502.

Het dit boekje moet men, opmerken
dat het Wilhelmus van Nassau
ontbreekt of over, na het inbrengen van
den Briel voor Nieuwpoort gemaakt.

In de meest, fatal. Koning te 354
in 1654 wordt gezegd, dat naar
het volkzint, dit een tweede ver-
= meer. Borden in verbeterde uitgave
Lorens 2de, gelijkt. trouwenst. het
het titel. Het bleef, niet de
eerste uitgave is, doch dat die
in het oorspronkelijke. Verkeeren
Lorenz is te betwijfelen; anderen
verdommen, Koning in 1574 plaatte had
D. A. Willemus t. o. p.

Eenien Den-
sen Lieden Boecken /
waerinne begrepen is / den gantschen
Wandel der Nederlantischer gheschiede-
nissen / dees voorleden Jaeren tot noch
toe ghedragen / eenstdeels onder wy-
len in Druuck wtgegeaen / eens-
deels nu men by-ghe-
uoecht.

En nientlick vernederde ende verbeterd.

Vine Dieu, La Santé du Roy, & la Pro-
perité des Geus. ANNO 1581.

KONINKLIJKE
BIBLIOTHEEK

Een nieuw Christelick Liedt

gemaect ter eeren des Doorluchtichsten Heeren, Heere
Wilhelm Prince van **Draengien**,
 Grave van Nassou, Patris Patria, mijnen G. Forsten ende Heeren.

Maer van deerste Capitael letteren van elck veers, syner
 J. G. name metbrengen.

Na de wijze van Chartres.

Wilhelmus van Nassouwe
 Ben ick van Duytschen bloet,
 Den Vaderlant ghetrouwe
 Blijf ick lot inden doot:
 Een Prince van Draengien
 Ben ick vrij onoverveert,
 Den Coninck van Vlaepaengien
 Geb ick altijt gheveert.

In Godes vrees te leven
 Geb ick altijt betracht,
 Daerom ben ick verdreven
 Om Landt om Luyd ghebracht:
 Flaer Godt sal my regeren
 Als een goet Instrument,
 Dat ick sal wederkeeren
 In mijnen Regiment.

Lijdt u mijn Ondersaten
 Die oprecht sijni van aert,
 Godt sal u niet verlaten
 Al gijit ghy nu beswaert:
 Die vroom begheert te leven
 Bidt Godt nacht ende dach,
 Dat hy my cracht wil gheven
 Dat ick u helpen mach.

Lijf en goet al te samen
 Geb ick u niet verschoont,
 Mijn Broeders hoch van namen
 Gebbent u oock vertoont:
 Ghes Adolfs is ghebleven
 In Brieslandt in den slach,
 Lijn Siel int ewich Leven
 Verwacht den jongsten dach.

Hedel en Hoogh gheboren
 Van Keyserlicken Stam:
 Een Vorst des Rijcks vercoren
 Als een vroom Christen Man,
 Door Godes Woort ghepreesen,
 Geb ick vrij onversaecht,
 Als een Velt sonder vreesen
 Mijn Vdel bloet ghewaecht.

Mijn Schilt ende betrouwen
 Sijt ghy, o Godt mijn Heer,
 Op u soo wil ick bouwen
 Verlaet my nemmermeer:
 Dat ick doch vroom mach blijven
 In dienaer taller stondt,
 Die Tyranny verdrijven,
 Die my mijn hert doorwoont.

 calligraphie: J. W. Cammer

In al die my beswaren,
 End mijn Vervolghers sijn,
 Mijn Godt wilt doch bewaren
 Den trouwen diernaer dijn:
 Dat sy my niet verrasschen
 In haren boesen moet,
 Haer handen niet en wasschen
 In mijn onschuldich bloet.

Ils David moeste pluchten
 Door Saul den Tyran:
 Soo heb ick moeten suchten
 Met menich Edelman:
 Maar Godt heeft hem verheven,
 Verlost uut alder noot,
 Een Coninckrijk ghegheven
 In Israel seer groot.

Iae Isuer sal ick ontfangen
 Van Godt mijn Heer dat soet,
 Daer na so doet verlangen
 Mijn Vorstelick ghemoet.
 Dat is dat ick mach sterven
 Met eeren in dat Velt,
 Een ewich Rijck verwoerven
 Als een ghelouwe Velt.

Niet doet my meer erbarmen
 In mijnen woederspoet,
 Dan datmen siet gerarmen
 Des Conincks Landen goet,
 Dat u de Spaenigaerts crencken
 O Edel Neerlandt soet,
 Als ick daer aen ghedencke
 Mijn Edel hert dat bloet.

Ils een Prins op gheseten
 Met mijner veyres cracht,
 Wanden Tyran permeten
 Heb ick den Slach verwacht,
 Die by Vlaestrict begraven
 Bevoesde mijn ghewelt,
 Mijn wuyters sachmen draven
 Seer moedich door dat Velt.

Soo het den wille des Heeren
 Op die tijt had ghemoeest,
 Had ick gheern willen keeren
 Van u dit swaer tempeest:
 Maer de Heer van hier boven
 Die alle dinck regeert,
 Diemen altijd moet loven
 En heeftet niet begheert.

Seer Christelick was ghedreuen
 Mijn Princelick ghemoet,
 Stantvastich is ghedreuen
 Mijn hert in teghenspoet,
 Den Heer heb ick ghebeden
 Van mijnes herten gront,
 Dat hy mijn saeck wil reden,
 Zijn onschuld doen bekant.

Vorlof mijn arme Schapen
 Die gij in grooten noot,
 U verder sal niet slapen
 Al zijt ghy nu verstroyt:
 Tot Godt wilt u beghen,
 Zijn heylsaem Ghoort neemt
 Als vrome Christen legen, aen,
 I sal hier haest zijn ghedaen.

Voor Godt wil ick belijden
 End zijner grooter Macht,
 Dat ick tot gheenen tijden
 Den Coninck heb veracht:
 Dan dat ick Godt den Heere
 Der hoochster Maesteyt,
 Heb moeten obedieren,
 Inder gherechtigheyt.

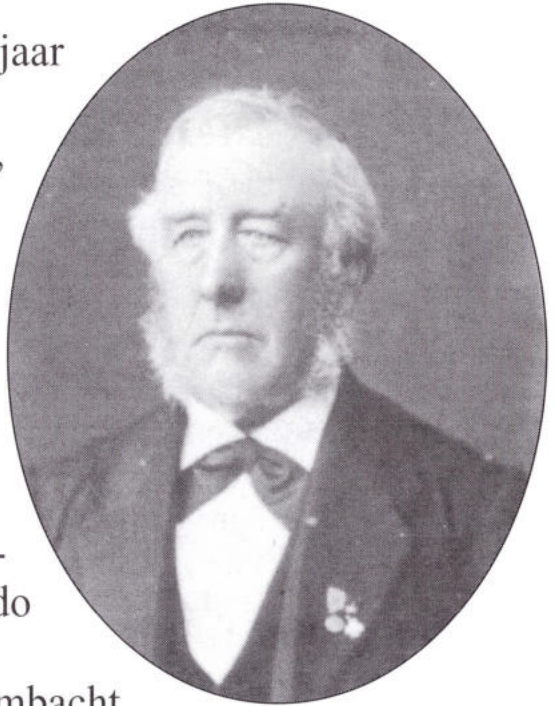
Ghemaeckt door:
 Jonckheer Philips
 van Harnick, Kete
 van Sinte Aldegonde.
 excellent poet.

JOHAN HENDRIK COERT: **LAATSTE CHIRURGIJN IN H.I.AMBACHT**

H.I.Ambacht - Wat weet men na honderd jaar nog van een dorpsheermeester?

Zijn naam, geboortedatum, zijn huwelijk, misschien het huis waar hij woonde.

Maar wanneer hij geen dagboeken of memoires heeft nagelaten -en waarom zou hij- en wanneer niemand die hem kende zijn leven beschreven heeft, dan blijft er niet veel over dan wat losse gegevens. Maar genoeg voor een beeldschets van de laatste dorpsheermeester (oude stijl) van Hendrik Ido Ambacht, Johan Hendrik Coert ...

Op 26 april 1812 werd hij in H.I.Ambacht geboren, aan de Oostendam, in het huis dat zijn vader bij vestiging in het dorp in 1810 gekocht had. De vader, Hendrik Jan Coert, was als plattelandsdokter ook heel- en vroedmeester. En ook diens vader was dat geweest. Door een kortstondige “ziekte aan het hoofd” overleed Hendrik Jan Coert reeds op vijfenveertigjarige leeftijd, een weduwe met negen kinderen achterlatend. Johan Hendrik was toen 21 jaar oud en voorbestemd in vaders voetsporen te treden.

Na een driejarige studie in Dordrecht was hij als chirurgijn ingelijfd in het leger dat de opstandige Belgen moest bestrijden. Als officier van gezondheid der derde klasse maakt hij zo het roemruchte bombardement van de citadel van Antwerpen mee. Begin 1834 waren de feitelijke vijandigheden in België voorbij, al bleef het leger grotendeels gemobiliseerd. De jonge Coert toegevoegd aan de staf in ‘s-Gravenhage. Als oudste nam hij echter de zorg voor het grote gezin op zich en vroeg ontslag uit Zijne Majesteits dienst. Ondanks de opgedane ervaringen als legerchirurgijn was hij formeel nog niet bevoegd tot het uitoefenen van de praktijk.

De opleiding tot heermeester geschiedde nog grotendeels op de traditionele wijze, als leerling bij een meester. Theoretisch werd eens per week in het theatrum anatomicum, dat gevestigd was in een der lokalen van de

HENDRIK IDO AMBACHT - sinds Coerts vader in 1825 dit huis in de Dorpsstraat kocht, is het bijna onafgebroken dokterswoning geweest. De woning wordt nu bewoond door huisarts Rijsdijk.

Berkepoort in Dordrecht, heelkundig onderwijs gegeven. In het winterseizoen werd bovendien als er “cadaveren” voor handen waren, in de anatomie, fysiologie en operatieve chirurgie in het openbaar gedoceerd. Na afloop van de leertijd werd de kennis in een door een provinciale commissie afgenomen examen getoetst. Voor dit examen slaagde Johan Hendrik op 2 april 1834. In 1837 deed hij het aanvullend examen als vroedmeester.

ARMBESTUUR

Op 12 mei 1838 trouwde hij in Nieuw-Lekkerland met Marrigje Smit, een dochter van de niet onbemiddelde scheepsbouwmeester Jan Smit. Het echtpaar kreeg negen kinderen. Direct na het overlijden van zijn vader zette hij de heelkundige praktijk voort in het huis dat deze in 1825 van Huib Leeuwenburg gekocht had. Het kerkelijk armbestuur belastte hem met de medische verzorging van de onvermogenden op voorwaarde dat hij in april 1834 voor zijn examen zou slagen. Het opgemaakte contract werd nauwkeurig opgetekend in het notulenboek van de kerkenraad. Voor zijn

bemoeiingen zou hij een vast traktement van 170 gulden per jaar ontvangen.

PARTICULIER

Daarnaast was er de particuliere praktijk, de geneeskundige en chirurgische behandelingen tegen tarieven die door de provinciale geneeskundige commissie voor de heel- en vroedmeesters ten plattelande waren voorgeschreven, naar veronderstelde draagkracht van de patiënten: van 20 tot 50 cent voor een visite, 's nachts dubbel tarief en de buitenvisites voor één gulden per uur, exclusief de reiskosten. Voor de "kunstbewerkingen", voorzover aan heelmeesters toegestaan, "het doen van aderlatingen, het zetten van bloedzuigers, van lavementen, het doen van andere injectiën, het tandtrekken, het openen van kleine abcessen, het vaccineren en dergelijke operatiën" kon voor ingezetenen der eerste klasse een gulden in rekening gebracht worden, voor ingezetenen der tweede klasse 60 cent en voor de minvermogenden 30 cent. Een gewone aderlating kostte eerste klas 30 gulden en vierde klas 4 gulden.

AANZIEN

Het lijkt alsof de jonge Coert al spoedig hetzelfde aanzien in Ambacht verkreeg als zijn vader. Enige zekerheid daarover bestaat echter pas vanaf de jaren vijftig. In 1853 werd hij tot kerkvoogd verkozen, direkt als president, een functie toen voorbehouden aan aanzienlijken. Kort daarna, in elk geval voor 1858, volgde zijn verkiezing tot gemeenteraadslid. Kerkvoogd bleef hij tot 1863. In 1868 herkozen en tot secretaris benoemd, nam hij een tweede herverkiezing in 1869 niet aan, waarschijnlijk vanwege het feit dat de gemeenteleden meer invloed kregen.

Het lidmaatschap van de gemeenteraad heeft hij een half mensenleven, tot aan zijn vertrek uit de gemeente bekleed, vanaf 1859 ononderbroken als wethouder. Nog in september 1890, een maand voor zijn verhuizing naar Dordrecht, werd hij, 78 jaar oud, door de raad weer als wethouder herkozen.

RIJSOORD

Zijn maatschappelijke status was bepaald toegenomen. Zelf had hij daartoe nog bijgedragen door de aankoop van de ambachtsheerlijkheid Rijsoord, meer een titel dan economisch van waarde: het verschaftte hem de visrechten op De Waal en het laatste woord in de beroeping van predikanten op Rijsoord (dat hij overigens in 1870 door de kerkenraad liet afkopen). Van veilingen van onroerend goed moet hij een vaste bezoeker

geweest zijn, van notarissen een goede cliënt: de opsomming van de stukken weiland, griend en de huizen in de kadastrale leggers besloeg op het eind van zijn leven meer dan twee foliobladzijden. In 1859 werd hij al tot de rijkste ingezetenen van de gemeente gerekend.

Door zijn huwelijk in de scheepsbouw geïnteresseerd, participeerde hij in een lokale touwslagerij; als medefirmant van een bierbrouwerij aan de Veersedijk was hij in 1862 een van de eerste vergunninghouders van een stoommachine in het dorp.

ZUIGELINGENSTERFTE

Leed onder deze kerkelijke, politieke en zakelijke beslommeringen niet de geneeskundige praktijk? Voor een groeiende gemeente met rond het midden van de negentiende eeuw zo'n 2500 inwoners en waar de hygiënische toestanden meer dan te wensen overlieten, de zuigelingensterfte de hoogste van de wijde omgeving was, was één dokter die zich volledig aan de geneeskundige verzorging wijdde, niet al te veel.

Toen hem in 1866 door Gedeputeerde Staten verboden werd medicijnen te verstrekken op kosten van het Burgerlijk Armbestuur omdat dit eigenlijk een leverantie was aan een gemeentelijke instelling en dus niet toegestaan aan raadsleden, was hij bereid die medicijnen dan maar gratis te verstrekken en slechts de visites in rekening te brengen, omdat hij toen nog slechts de enige geneesheer op het dorp was.

In 1868 bewilligde Coert van harte in de benoeming van de tot arts opgeleide L.J. Tulleners als tweede geneesheer. Ook stemde hij in met de aanstelling van een verloskundige (vroedvrouw) in de persoon van mej.M.E.Aalderink in 1874. Over Coerts handelen als dorpsdokter is niets bekend, over de omgang met zijn patiënten evenmin. Van zijn optreden in het dorp waar het peil van de hygiëne laag en de sterfte hoog was, van zijn bemoeienissen gedurende heersende epidemieën zijn slechts enkele stukken bewaard: vooral verslaglegging naar provinciale commissies.

WAALWATER

Tegen de epidemische ziekten van zijn tijd, zoals cholera en typhus, stond gemeentegeneesheer-wethouder Coert feitelijk machteloos. In 1872 onderzocht hij in opdracht van de provinciale geneesheer dr. Carsten het Waalwater microscopisch. Hij slaagde er weliswaar niet in de door hem waargenomen organische afvalstoffen "in het reusachtige stelsel hun plaats te wijzen", maar was wel overtuigd van de schadelijkheid ervan. Vooral het roten van vlas verontreinigde het water zeer en verspreidde bovendien een

ondraaglijke stank in het dorp. Zowel Coert als zijn zeer geleerde collega Carsten meende dat ook deze “kwalijske dampen” ongezond waren. Zo onjuist als de laatste conclusie was, zo juist was de eerste “gemakkelijk te verklaren, omdat water waarin de visch sterft, door den mensch met tegenzin wordt gedronken”. Pas met de ingebruikneming van de eigen waterleiding, in 1912, kwam aan het drinkwaterprobleem voorgoed een einde.

Toen Coert in 1890 de praktijk neerlegde en aan de Burgemeester de Raedtsingel in Dordrecht ging wonen, was hij bijna 60 jaar geneeskundige in het dorp geweest.

Lang heeft hij daar niet mogen wonen, want op 15 maart 1891 overleed hij, een voor die tijd zeer groot vermogen nalatend. Wat hij als geneesheer tekort gekomen mag zijn, had hij op zakelijk gebied weten te compenseren. Hij was chirurgijn in een tijd dat die uit de tijd waren. De door de staatsman Thorbecke ingevoerde artsenopleiding leverde vanaf de jaren zestig van de betrokken eeuw een beter toegerust soort dokter op dan Coert kon wezen. Oud geworden, is hij te lang chirurgijn gebleven. M. Vos

Bovenstaande is een transcriptie op het boek “VAN DOKTERS EN DORPEN” op het eiland IJsselmonde en in de Hoekse Waard en met name op het hoofdstuk handelend over chirurgijn Coert, geschreven door P.J. Horsman.

De transcriptie verscheen op 17 maart 1985 in het Reformatorisch Dagblad en werd door C. Lagendijk aangevuld met meerdere gegevens. Het boek “VAN DOKTERS EN DORPEN” werd uitgegeven in 1984 t.g.v. het 100-jarig bestaan van de afdeling “Zuid-Hollandse Eilanden” van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst. (KNMG)

NB. 1. Chirurgijn Coert was in 1836 medeoprichter van het Geneeskundig Leesgezelschap in den Zwijndrechtschen Waard “TOT NUT EN OEFENING”.

NB. 2. De vermoedelijk oudste zoon van Coert, Hendrik, genoemd naar zijn grootvader, ontvouwde in een brief van 28 september 1867 aan de Raad der Gemeente Hendrik Ido Ambacht zijn plannen om te komen tot het “oprigten eener Liederentafel of Mannenkoor” en vroeg lokaliteit aan in de 2^e Openbare Lagere School aan de Wepsterlaan. Dit was de 1^e start van Ido’s Mannenkoor. Zie ook “Swindregt Were” jaargang 13, nr. 1 en 2.

Redactie H.I.Ambacht

WHAT'S IN A NAME?

Hoewel het station al geruime tijd in gebruik is, zullen toch veel mensen zich nog steeds afvragen waar die naam vandaan komt, als ze de omroep in de trein horen aankondigen: “Dames en heren, over enkele ogenblikken komen we binnen op station Lombardijen”.

Hoe komt men aan de naam Lombardijen?

De oplossing vindt men in een alleen in afschrift overgeleverd charter van hertog Albrecht van Beijeren van 9 februari 1739, welks korte inhoud (request) staat afgedrukt boven de tekst ervan in het derde deel van het Charterboek van Holland van Frans van Mieris. Daarin staat: “Die van de Riederwaard (waarvan de polder Lombardijen deel uit maakt), zeer belast met schulden van de Lombaarden en door het water overstroomd (de Riederwaard was in 1373 ingebroken -A.v.d.L) en beschadigd, krijgen van hertog Albert vrijheid van uitstel om hunne schuld aan de Lombaarden niet eerder te betalen dan dat het land weder bedijkt zoude zijn”.

De polder Lombardijen is dus waarschijnlijk het deel van de Riederwaard geweest, waarvan de inwoners de grootste schulden aan de Lombarden hadden. Maar aan welke Lombarden? Zeer waarschijnlijk aan te Dordrecht gevestigde Lombarden. Dit is reeds waarschijnlijk omdat Dordrecht en Dordtse burgers van den beginne financieel geïnteresseerd waren in de bedijking van en de polders in de Riederwaard. (Dordrecht was in de 14^e eeuw oneindig veel belangrijker dan het nog maar in zijn eerste opkomst zijnde Rotterdam).

Maar er is nog een passage in het bewuste charter die geheel in de door mij aangegeven richting wijst.

De tweede alinea van het bewuste charter luidt: “Ende ombieden (gelasten) ende bevelen allen onsen Rechteren in Zuutholland dat al den Lombaerden gheen rechten doen op die van den Riederwaard voor den tijt, als vorscreven is”, m.a.w. aan de Lombarden, die hun geld langs gerechtelijke weg zouden willen invorderen hun eis te ontzeggen, tot de tijd van de wederbedijking toe. Deze is overigens, in twee stukken, eerst tientallen jaren later geschied. Dit bevel is gericht o.a. aan de Vierschaar van Zuid-Holland, waarvan Dordt de hoofdplaats was en waar Rotterdam buiten lag.

De Waelneshoeve behoort met de dorpskerk tot de oudste monumenten van Ambacht. De huidige boerderij dateert uit de zeventiende eeuw. De geschiedenis van deze plaats gaat echter terug tot de veertiende eeuw.

DE HOEVE WAEKNES

De 14^e-eeuwse Rijksmonumentale boerderij Waelnes aan de Kerkstraat ontleent haar naam aan het circa 50 hectare metende poldertje begrensd door de Kerkstraat, Veersedijk, Paulusweg en Hogekade. Het gebied bestond na de bedijking van de Zwijndrechtse Waard uit twee volgerlanden, het volgerland van Witte Henric Yensoon en Schildman Wittensoon (familie van elkaar). In 1377 werden de twee ambachten en dus ook de volgerlanden samengevoegd. “Ende men heet Heyric Yen Ambacht ende Scildemanskinderen Ambacht”. In 1382 erfde Segher Floryssoon van Kijfhoek, een neef, de beide ambachten. Het gebied bleef daarna bijna 150 jaar, nl. tot 1531 in het bezit van de familie van Kijfhoek.

De hofstede is van zeer oude datum en is op een z.g. hil gebouwd. De

oudste middeleeuwse vondsten dateren uit de 13^e eeuw en komen uit de hil onder de hoeve. Het oudste nog bestaande deel dateert uit ongeveer het midden van de 14^e eeuw. Het is een z.g. stenen kamer, die tegen een vroeger houten gebouw aangebouwd was. Het voert te ver om alle eigenaren, zo dit al mogelijk zou zijn, op te noemen, maar in 1735 verkochten de erfgenamen van Cornelis Kuyper te Grote Lindt de hoeve aan ene Gerrit Elseman te Ridderkerk voor 8650 gulden. In 1787 verkocht de weduwe van zijn zoon Jan, Maaïke Dekker, Waelnes met toebehoren en aangrenzend weiland in totaal 10 morgen en 381 roeden land aan Sijmon v.d. Giessen voor 12.500 gulden. De hofstede bleef vier generaties lang in bezit van de familie v.d.Giessen tot 1945, toen de laatste mannelijke nakomeling nog ongehuwd overleed. Het bedrijf werd voortgezet door Teunis Stehouwer Janszn., afkomstig van boerderij “De Nijverheid” aan de Dorpsstraat. In 1972 was Waelnes als bedrijf opgeheven en verhuisde de familie naar een bungalow aan de gereconstrueerde Krommeweg. De achtereenvolgende eigenaren, te weten dhr. A.Mol en dhr. Minnaar, droegen ieder hun steentje bij aan de restauratie van deze schitterende boerderij. Nu wordt de boerderij bewoond door de oudste dochter van de familie Minnaar en dhr. Bloem, haar echtgenoot.

ENKELE MATEN

Het is misschien interessant om even stil te staan bij de vroegere maatvoering. Voor de invoering van het kadastrale systeem, opgezet in de vorm van Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels (OAT's) tussen 1826 en 1832 was het gebruikelijk de grootte van percelen land te vermelden in morgen en roeden. Een morgen is gelijk aan 0,85 hectaren en 638 roeden is gelijk aan een hectare. Ook komen we in oude stukken de uitdrukking “hont” tegen, hetgeen staat voor 100 roeden. In de eerder genoemde OAT's vindt men de aanduidingen bunders, roeden en ellen, welke staan voor respectievelijk hectare en centiare, respectievelijk 1000, 100 en 1 vierkante meter.

C. Lagendijk

Bronnen. Voor het gedeelte DE HOEVE WAEKNES zijn geraadpleegd het boek, Hendrik Ido Ambacht 1332-1982, door P.J. Horsman, en het boek Genealogie van het geslacht Stehouwer door C. Stehouwer, J.A. van der Giessen en drs. L.M. van der Hoeven. Ook het deel 'ENKELE MATEN' zijn opgetekend uit laatstgenoemd boek.

NB. Daar er nog vrij veel historische gegevens van boerderij Waelnes in bovenstaand artikel niet aan de orde gekomen zijn, hopen we in de toekomst in een veel groter artikel verder aandacht te schenken aan dit unieke monument.

WITLOF

Witlof is een betrekkelijk jonge groentesoort, bij toeval ontdekt in de omgeving van Brussel. Dat had evengoed in de Friese Woudstreek (het gebied van Wolvega/Heerenveen tot iets onder Dokkum) en ook elders in ons land kunnen gebeuren. Om nog maar niet te spreken van al die plaatsen in Vlaanderen en in het noorden van Frankrijk waar men, evenals in ons land, in de eerste helft van de 19^e eeuw cichoreiwortels kweekte. De wortels werden, nadat ze waren geroosterd en tot poeder vermalen, bij het zetten van koffie gebruikt.

Aanvankelijk werd cichorei gebruikt als alternatief voor koffie, toen er tijdens het bewind van Napoleon (continentaal stelsel) geen koffie meer mocht worden ingevoerd. Later, toen koffie weer volop verkrijgbaar was, bleef de gewoonte om een schepje van het cichoreipoeder aan de gemalen koffie toe te voegen om de smaak wat krachtiger en de kleur nog donkerder te maken. De naam van de grootste en ook de laatste producent van de cichoreipoeder in ons land, Buisman, is nog lang niet door iedereen vergeten. Het bedrijf staakte haar activiteiten in de tweede helft van de 20^e eeuw.

In de jaren '40 van de 19^e eeuw kwam een tuinder in het Brusselse er achter dat wanneer je de cichoreiwortels 's winters koel en donker bewaarde, er spontaan spruiten aan kwamen, die uitgroeiden tot langwerpige gesloten struikjes (kroppen). Toen bovendien bleek dat je die struikjes niet alleen als sla maar ook gekookt kon eten, was de nieuwe groente geboren. Heel terecht werd ze Brussels lof genoemd. Later is het Brussels witlof geworden, terwijl er in ons land het Brusselse er af viel en het lof witlof werd.

Vrijwel onmiddellijk na z'n ontdekking werden de eerste struiken (kroppen) witlof op de markt in Brussel gebracht. Nadat de Brusselse botanicus Brézier het Brussels lof door veredeling en nieuwe kweekmethoden had verbeterd, werd de groente in 1879 voor de eerste keer in de Parijse Hallen aangeboden. Er werd al direct succes mee geoogst en dat had tot gevolg dat het witlof ook in het noorden van Frankrijk alsmede in ons land steeds meer kwekers vond.

Bittertje

Nederland behoort tegenwoordig tot de grootste producenten van witlof in Europa. Door verdere veredeling is in de loop der jaren de eens zo kenmerkende bittere smaak van de groente vrijwel geheel verdwenen. Dat de ware liefhebbers van het witlof dat betreuren, staat vast, want ook al lusten tegenwoordig zelfs kinderen de groente, zij missen dat bittertje in het lof. Alleen in de biologische tuinbouw wordt witlof geteeld die (nog) niet zo ver is veredeld. Ook blijkt dat niet alle Belgische en Franse kwekers er toe zijn overgegaan om voortaan het bittervrije witlof te kweken. Het lof met het bittertje is er dus nog wel, al zal de consument in ons land er een zoektocht voor over moeten hebben.

Hans Belterman

Bron: Een deel van een artikel
in het Rotterdams Dagblad.

Een in Nederland gebruikte
Belgische publicatie over de
witlofteelt uit 1918

EEN RIJWIELPLAATJE MET EEN GAATJE

Hoeveel belasting er betaald moet worden, is een zaak van de politiek. Het toptarief in de inkomstenbelasting vertoont de laatste decennia een dalende lijn, van 72 procent naar 60 procent nu. Vanaf 1 januari betalen de rijksten nog maar 52 procent. De laatste jaren gaan steeds meer stemmen op voor een vlaktax, waarbij iedereen, ongeacht het inkomen, hetzelfde tarief betaalt.

Belastingen zijn een van de belangrijkste bronnen van inkomsten voor de staat. Die is daarom altijd erg creatief geweest in het bedenken van nieuwe heffingen.

Nog voordat er ook maar één automobiel door Nederland reed, in 1896, realiseerde de Tweede Kamer zich al dat deze “niet door paarden getrokken voertuigen” geld in het laatje konden brengen.

“In Frankrijk beginnen zulks rijtuigen reeds in gebruik te komen. Zodra zij in den handel voor niet te hoogen prijs verkrijgbaar zijn, zal ook voor ons land op een ruim debiet gerekend mogen worden, waardoor de heffing voor paarden in niet geringe mate zal kunnen dalen”.

De Kamer vond dat het kabinet daarom maar eens moest nadenken over een automobielbelasting.

Natuurlijk moest ook de fietser er aan geloven. Omdat de overheid krap bij kas zat, maakte Nederland in 1924 kennis met de rijwielbelasting. Het idee kwam uit de koker van toenmalig minister van financiën Colijn. Fietsers moesten opeens drie gulden betalen om op de weg te mogen rijden. Als bewijs kregen ze een plaatje dat ze aan de fiets moesten vastmaken.

Werklozen kregen een gratis plaatje, maar daar zat wel een herkenbaar rond gat in. Bovendien mochten ze hun fiets alleen gebruiken om werk te zoeken of naar een steunkantoor te rijden. Ritjes voor het plezier waren de eerste jaren niet toegestaan.

Een lang leven was de belasting niet beschoren in 1941 werd ze alweer afgeschaft.

De omzetbelasting is ook al uit nood geboren. Begin jaren 30 sloeg de crisis hard toe in de polder. Honderdduizenden mensen zaten zonder werk. Daardoor daalden de belastinginkomsten van het rijk schrikbarend. Om de schatkist toch aan te vullen, voerde het kabinet begin jaren 30 een belasting van vier procent in op alle verkochte goederen.

Alleen de eerste levensbehoeften -brood, aardappelen- waren vrijgesteld.

Voor luxe spullen gold een weeldetarief van 10 procent. De omzetbelasting bestaat nog steeds, alleen heet ze tegenwoordig btw. Het luxetarief is er ook nog: op 1 januari 2001 gaat het omhoog van 17,5 naar 19 procent. Belastingverhogingen zijn nog steeds een beproefd middel om de staatskas gevuld te houden. Minister van financiën Kok verhoogde begin jaren 90 de benzineaccijns met een kwartje, omdat het rijk krap bij kas zat. Hoewel de schatkist onderhand uit elkaar barst door de miljardenmeevallers, peinst het kabinet er niet over de accijnsverhoging terug te draaien. Zolang er belastingen en accijnzen bestaan, proberen mensen aan de heffing ervan te ontkomen. Gesjoemel met aangiftebiljetten is van alle tijden, net als smokkel. In het Belastingen Douane Museum in Rotterdam staat een vitrinekast vol in beslag genomen curiosa die één doel hadden: Harer Majesteits douane om de tuin te leiden.

Zo bewaart het museum een vuistdikke bijbel die van binnen vakkundig is ontdaan van een deel van de inhoud. In het hart van de Schrift verstopte de smokkelaar in de jaren 30 zijn Belgische tabak. De tekst van een psalm is, tussen de pakjes sigaretten nog net leesbaar. “Wij buigen ons ootmoedig neêr voor U”.

Jean Dohmen

Bron: Deel van een artikel in De Dordtenaar.

Colofon

“Swindregt Were”, een naam die naast “Swijndregt Were” al vroeg gebruikt wordt voor de Zwijndrechtse Waard, is het periodiek van het Historische Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht en de Historische Vereniging Zwijndrecht.

Het blad verschijnt twee tot drie keer per jaar en wordt gratis aan de leden toegezonden.

Redactie H.-I.-Ambacht:
C. Lagendijk
J. Smit

Redactie Zwijndrecht:
drs. C.R. van den Berg
mw. E. Dreesens-van der Linden
A. van der Linden
K. Popijus

Redactie-adres voor H.-I.-Ambacht:
Weteringsingel 118B
3342 AL H.-I.-Ambacht
Secretariaat Historisch Genootschap
Hendrik-Ido-Ambacht
J. van Beek
Weteringsingel 84
3342 AK H.-I.-Ambacht

tel: 078-6813965

tel. 078-6814882

Redactie-adres voor Zwijndrecht:
Prins Bernhardstraat 30
3331 BR Zwijndrecht
(tevens adres secretariaat
Historische Vereniging Zwijndrecht).

tel: 078-6194677

Druk: Pro Patria Zwijndrecht

De verkoopprijs voor losse nummers: f 4,75

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de onder auteursnaam geplaatste artikelen.

